

ОТГОВАРЯ ЛИ ЗАВЕТОТ НА СТРАНДЖАТА „УМРИ ЗА БЪЛГАРИЯ!“ НА НЕГОВИЯ ЖИВОТ И СМЪРТТА МУ?

С голямото си по обем и разнообразно по сюжети творчество Иван Вазов съхранява и пренася през десетилетията едни от най-светлите идеали на българския народ - свободата, родолюбието, самопожертвователността.

В повестта „Немили-недраги“ талантливият белетрист показва как великата идея за свободата извисява душите дори на обикновените, разочаровани и уморени от живота хора. За да се случи това, са необходими личности като Странджата.

Старият знаменосец е подчинил на идеала целия си живот, всички свои чувства, мисли и идеи. В Браила той търпи лишения и тъгува по родината и славното си юнашко минало и в същото време не престава да помага на събратята си. Чрез своята мъченическа, но и героична смърт, увенчала един достойно изживян живот, Странджата утвърждава идеалите, градени през цялото му съществуване. След себе си старият хъш оставя завета „ Умри за България!“, чието мъдро послание, отправено към младото поколение, е и връзка между живота и смъртта на Знаменосеца.

Сражавайки се за България, страдайки в емиграция и помагайки на другите хъшове морално и материално, Странджата изпълнява своя патриотичен и човешки дълг, а това му дава право да остави и своя завет.

Многопластовостта на художественото внушение намира най-ярък израз в портретната характеристика на Странджата. Снажният ръст, гъстата черна брада са типични за някогашния поборник за свободата. Те загатват юнашкото минало на героя. Белезите от рани по челото на стария хъш са следи от славните мигове на борбата. Знаменосецът не един път е вдигал знаме в Балкана и не един път е бил готов да умре в името на свободата. Ето защо Странджата се решава да напусне родния край и бащиния дом, да се потопи сред мизерията, глада, опасностите и негостоприемността на красивия румънски град. Жълтият цвят на лицето и непрестанната кашлица са последици от скиталческия живот и изтощителното заболяване на стария хъш. Той живее н тежкото и безславно настояще, но вълненията му са свързани с възпоменанията за героичното минало.

Кръчмата на стария хъш е чисто българско пространство сред чуждата земя, което приютява несретниците. Там те получават не само топла гозба, но и храна за изстрадалите си души. Оскъдната вечеря, която може да им предложи техният състрадателен сънародник, едва засища глада им. Киселото вино изостря мъката им по бащиния край и омразата им към „народните изедници“. Корава е одърчето, на което те едва се сместват, за да си отпочинат - с „хлътнали от бдения и невъздържание очи“, с „отслабнали и обелени от скитание крака „. Но българите неизменно идват при Странджата, в неговата „Народна кръчма“, за да се потопят в атмосферата на родното, да послушат спомените за някогашните битки и чрез тези разкази да се почувстват отново герои; да помечтаят за бъдещето, когато юнашките им сърца пак ще затуптят от съдбовния възглас „ смърт или свобода“.

За бездомните хъшове кръчмата е сякаш един остров, където могат да се почувстват като истински хора и българи.

Не само в сивото си мизерно съществуване изгнаниците усещат важното място на Странджата в живота на браилската емиграция. Особено осезателна е неговата роля в критични моменти от взаимоотношенията им. Той умее да потушава дребнавите недоразумения и конфликти, да успокоява духовете на хъшовете. Старият поборник за свобода е успял да породи дълбока почит и уважение сред своите събратя, които вече са се научили да оценяват какво е мястото на техния благодетел и наставник в скиталческата им участ.

Трудно е да запазиш идеалите си в тази обстановка, в която живеят българите в Румъния. Странджата не само ги е запазил, но дори ги защитава пред другарите си в своята пламенна реч. „Кои сме ние? Кой днес ни зачита?“ - пита Знаменосецът и сам си отговаря: „Ние сме човечи, ние сме българи, ние изпълнихме нашата свята длъжност към отечеството.“ Изпълнили са я и продължават да я изпълняват. Защото борба против игото не са само битките в Балкана - това сакрално българско пространство, символ на свободолюбивия дух на народа и на юначеството на неговите закрилници. Борба са и мъките в Браила, и импровизираното представление пред румънското общество, и цялото ежедневие на хъшовете, защото са осветени от мисълта за отечеството и за революционното дело.

Целият живот на стария хъш, достоен за уважение и преклонение, отговаря на неговия завет: „Умри за България!“, защото цялото му съществуване има една цел-смърт или свобода. Щом не е постигната свободата, остава единствено смъртта.

Отново героичното и мъченическото се преплитат в предсмъртните часове на стария хъш.

С много болка и съпричастие повествователят разказва за последните дни на Знаменосеца. От бедната, но гостоприемна за българските емигранти кръчма са си отишли всички, освен самият стопанин и най-младият хъш - Бръчков. Нещо злокобно има в настъпилото в избата безредие, в праха по лавиците, в загасналото огнище. Защото то е символ на домашната топлина и уют, на сплотеността сред малкото общество от постоянни посетители на кръчмата. Сега всичко това е угаснало.

Тъжно е да бъдеш изоставен от другарите си в един толкова труден момент, когато усещаш непреодолимата близост на смъртта. При това, да умреш на чужда земя, когато целият ти живот е бил подчинен на любовта към отечеството. Далеч от близките си, под чуждо небе и напуснат от ония, за които се е грижил преди болестта да го повали, Странджата тихо гасне, озарен от „ореола на мъченичеството“. Необходима е неимоверна сила на духа в такъв момент, за да запази човек душевната си хармония, да не изпадне в самосъжаление и да не се озлоби срещу света. Старият знаменосец притежава такава сила. Нито дума на упрек към своите другари не проронва умиращият герой. Може би с присъщото си великодушие той разбира, че те са го изоставили не от коравосърдечие, а защото не са успели да се преборят с глада - „тая най-първа и най-жестоката нужда“. С болка и тъга пита Странджата за приятелите си: „А де са моите другари? Де Македонски? Де Хаджият?“ Душата му жадува за тяхната близост, но не оставя обидата и огорчението да надделеят над обичта.

Затова пък благородният стар хъш не пести думи на признателност към младия Бръчков, който споделя неволята на неговите последни дни. Сълзи на благодарност се събират в гаснещите очи на умиращия, а бледните устни проронват: „Юначе, благодаря ти... благодаря... че не ме остави. Ще умра при българин и ще има кой да ми затвори очите... А това е добро на чужда земя. О, отечество!“ „Отечество“ и „чужда земя“ в думите на стария герой изграждат контраст. Това засилва внушението за неговото мъченичество. Неосъществен остава идеалът на храбривия поборник - да се върне в родината си, а не да умре в чужбина. В същото време има необикновен героизъм в способността на Знаменосеца да запази своето достойнство в този момент на изпитание, когато му се струва, че рухват всички негови надежди и мечти.

Една от най-съкровени мечти на Странджата е разкрита във вдъхновената му реч в трета глава. Той копнее да умре „със слава и в борба“, да се бие „за свободата на България“. Странджата вече знае, че това никога няма да се сбъдне и истината му причинява неимоверно страдание; неутешим е, че ще срещне смъртта си в постелята, а не в борбата. Въпреки това сломеният от съдбата стар поборник не хленчи. Той намира утеха в спомените за отминалите юнашки дни: „А

приказваше само за битките в Стара планина.”

С тази пълна себеотдаденост на борбата Знаменосецът изпълва с благоговение чистата възторжена душа на младия Бръчков: „Той приемаше като свят завет всяка дума, изскокнала из бледните уста на стария герой”. Младият поет вижда как умира един истински хъш. Затова с всички сили се опитва да укрепи чувството за изпълнен дълг на умирация: „Ти си честит поне че ако умреш, умираш с тия славни резки по челото и с тия хубави възпоменания в сърцето. „ Утешителните думи са лек за душата, от която надеждата е готова да си отиде. Човек посреща по-леко смъртта, когато е сигурен, че животът му не е минал напразно. Странданието на Странджата не е само душевно. Мъчи го и болестта, от която лицето му придобива смъртна бледност, очите му хлътват и старите рани потъмняват. Той губи апетита си, непрестанно кашля и едва си поема дъх. Но храбрият българин е издържал с достойнство толкова битки! С възхитителна сила понася и най-страшната, последна битка в живота си: „ Той познаваше, че няма да го бъде, но търпеше гордо и чакаше смъртта като своя гостенка.” Необикновената храброст е незабравим пример за по-младия му другар.

Ето защо Бръчков не иска никаква отплата за предаността си, не му е необходимо нищо материално. Безкористната душа на младия идеалист е изцяло завладяна от благоговението пред един истински герой. Младежът чувства, че се изисква необикновена духовна сила, за да мислиш и в предсмъртния си час за родината. Последните думи, последните вълнения на умирация хъш са за нея: „Ах, сладка е смъртта за отечеството!”..., „ Умри за България...” Едно от последните усилия, които Странджата прави, е да целуне „две много скъпи неща” - мемоара и вехтия къс знаме — миг преди да ги дари на Бръчков. В този момент от повестта осезателно се долавя авторовото присъствие. Верен на стила си да бъде свидетел и тълкувател на събитията, Иван Вазов дава пряк израз на своето благоговение пред свещените знаци на един достоен живот: „ Величествени документи! „

У Странджата е останал само онзи къс от знамето, на който пише: „или смърт!” Първата част е думата „свобода” от девиза на българската националноосвободителна борба, която се е изгубила някъде - както надеждата на стария знаменосец да доживее, за да види отечеството си свободно. Но той умира с мисълта за България, за която е живял: „Онова, което дава смисъл на живота, осмисля и смъртта.” (Екзюпери) Смъртта на Странджата е героична, какъвто е бил и животът му. Тя увенчава един достойно извървян житейски път, макар че накрая повествователят не съдържа горчивата си въздишка: „ Тъй свършваха тогава предтечите на зорницата на българското освобождение.” Тяхната саможертва обаче не остава напразна.

Доказателство за силата на примера, който Странджата дава на Бръчков, е съдбата на младия хъш след смъртта на Знаменосеца. Безкористният поет приема с цялата си душа завета: „Помни Странджата! Умри за България!” Смъртта на Бръчков при Гредетин също е пример за гордо, изпълнено с героизъм мъченичество. Да умират така младите българи са се учили от старите поборници.

Заветът на стария хъш отговаря на неговия живот и на смъртта му. Има нещо изключително в това човек да остави толкова ярка диря след себе си, че дори и след земния му край да са живи думите, които е изрекъл, да е незабравим начинът, по който е живял. Такава способност притежават само необикновените личности. Един от тях е Странджата от „Немили-недраги”, чийто живот излъчва особена красота, съчетавайки в едно мъченичеството и героизма. „Умри за България!” са думите, в които се слива целта на живота и смъртта на един достоен българин.